

مسئولیت مدنی والدین و سرپرست در قبال فعل زیانبار اطفال

لیلا ره‌گشای^۱، محمدهادی سلیمانیان^۲

چکیده

در حقوق ایران، طبق ماده ۱۱۶۷ قانون مدنی «طفل متولد از زنا ملحق به زانی نمی‌شود»، لکن هیأت عمومی دیوان عالی کشور، زانی را پدر عرفی طفل تلقی کرد؛ در نتیجه، کلیه تکالیف مربوط به پدر از جمله اخذ شناسنامه برعهده او می‌باشد؛ بنابراین، اگر پدر عرفی که سرپرست قانونی طفل به شمار می‌رود، در نگهداری او تقصیر کند و طفل خساراتی به دیگران بزند، پدر عرفی (زانی) طبق ماده ۷ قانون مسئولیت مدنی عهده‌دار جبران زیان خواهد بود. اگر سرپرست استطاعت جبران خسارت را نداشته باشد، زیان از مال مجنون یا صغیر جبران می‌شود. اینکه آیا صغیر یا مجنون اصالتاً زیان را جبران می‌کنند یا به جانشینی از سرپرست، زیان از مال او جبران می‌شود، اختلاف عقیده وجود دارد؛ به نظر می‌رسد صغیر یا مجنون بتواند پس از جبران خسارت، در صورت ملائت به سرپرست مراجعه کند. باتوجه به تشتت مقررات و رویه‌های قضایی در حقوق ایران لازم دیده شد در این پژوهش در زمینه مبنا و حدود مسئولیت والدین و دیگر سرپرستان کودکان که مصداق بارزی از مسئولیت مدنی ناشی از فعل غیر می‌باشد به تحلیل رویکرد قانون و رویه قضایی ایران در خصوص این مسئولیت پرداخته و نقاط قوت و ضعف آن مشخص شود.

واژگان کلیدی: مسئولیت مدنی، سرپرستان صغیر، تقصیر، مسئولیت محض، ضمان قهری.

^۱ دانشجوی کارشناسی‌ارشد حقوق خصوصی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد همدان (نویسنده مسئول)

^۲ دکتری حقوق و استادیار دانشگاه آزاد اسلامی واحد همدان

مقدمه

اعمالی خودداری کند و هرگاه چنین نکرد و زبانی به بار آمد آن را جبران کند. اما گاه قانون شخص را به سبب عمل دیگری و در حقیقت به سبب خسارتی که شخص دیگر آن را به وجود آورده، مسئول می‌شناسد مثل مسئولیت سرپرست مجنون یا صغیر به جبران خسارتی که این اشخاص به بار آورده‌اند. قانون مسئولیت مدنی ایران، در مورد اعمال زیانبار مجنون یا صغیر، کسی را مسئول می‌شناسد که نگهداری یا مواظبت اشخاص به حکم قانون یا به موجب قرارداد برعهده وی قرار دارد. والدین از جمله اشخاصی هستند که قانوناً مکلف به نگهداری و مواظبت از فرزند خود می‌باشند و سرپرستان قراردادی نیز به موجب قرارداد مکلف به مواظبت و نگهداری از صغیر یا مجنون می‌باشند ما در این مقاله ابتدا به تحلیل کوتاهی در مورد مسئولیت مدنی ناشی از عمل دیگری می‌پردازیم. سپس مسئولیت مدنی والدین و سرپرست در قبال فعل زیانبار اطفال را مورد بررسی قرار می‌دهیم.

مفهوم مسئولیت مدنی

مفهوم مسئولیت مدنی ترجمه معادل فرانسوی Responsabilite Civile است که وارد حقوق ایران شده است. مسئولیت مدنی در نظام‌های حقوقی گوناگون در برابر مسئولیت کیفری و حرفه‌ای بکار می‌رود و گونه‌ای از مسئولیت می‌باشد که بر مبنای آن رابطه دینی ویژه‌ای بین زیان دیده و شخص یا اشخاص مسئول به واسطه زیان وارده پدید می‌آید و زیان دیده بستانکار و مسئول یا مسئولین بدهکار می‌شوند و موضوع بدهی جبران زبانی است که بطور معمول با دادن پول انجام می‌شود. در

در کنار مسئولیت مدنی شخصی و یا آغازین که برای یک شخص و سبب زبانی که به دیگری وارد کرده است تحقق می‌یابد، گونه دیگری از مسئولیت مدنی پا به عرصه وجود گذاشته است که بر پایه آن شخص می‌بایست زبانی را که به وسیله شخص دیگر به شخص سومی وارد گردیده است جبران کند یعنی با وجود اینکه شخصاً چه در قالب مباشرت و چه در قالب تسبیب نقشی در ورود زیان توسط شخص دیگر به شخص سومی نداشته است با این وجود و به سبب اراده قانونگذار و یا قرارداد بین شخص زیانکار و شخص دیگر مسئولیت جبران زیان وارده را برعهده دارد.

مسئولیت مدنی سرپرست و والدین مصداق بارزی از مسئولیت ناشی از عمل دیگری می‌باشد هنگامی که کودک زبانی به بار می‌آورد اولین پرسشی که به ذهن می‌رسد این است که چه کسی مسئول جبران خسارت است؟

و آیا اصولاً می‌توان جبران زیان به بار آمده توسط کودک را مطالبه کرد؟

شاید زمانی به این سوال با تردید پاسخ داده می‌شد و این باور وجود داشت که چون کودک مسئول اعمال و رفتار خود نیست پس جبران زبانی را که به بار آورده نه از او بلکه از والدینش هم نمی‌توان مطالبه کرد اما امروزه با توسعه قلمرو مسئولیت مدنی تردیدی وجود ندارد که هیچ زبانی نباید بدون جبران باقی بماند، هرگاه در نتیجه عمل یا ترک فعل شخصی خسارتی به بار آید او ملزم به جبران آن است. بطور معمول و بنابر اصل، هر شخص مسئول عواقب و آثار عمل زیانبار خویش است. قانون، شخص را ملزم می‌کند که به وظیفه خود عمل کرده یا از انجام

اصطلاح حقوقی مسئولیت مدنی، دارای دو معنای عام و خاص می‌باشد در معنی عام به هرگونه تعهدی که قانون برعهده شخص به واسطه زیان وارده قرار داده است تا بر مبنای آن زیان وارد شده به دیگری را جبران کند مسئولیت مدنی گفته می‌شود اعم از اینکه زیان وارده به واسطه نقص تعهد قراردادی شخص مسئول در برابر زیان دیده باشد و یا بر مبنای الزامی است که قانونگذار در مقابل دیگران برعهده شخص قرار داده است که بر این اساس مسئولیت مدنی در مفهوم عام هم شامل مسئولیت مدنی قراردادی و هم شامل مسئولیت مدنی غیرقراردادی می‌شود (هاشمی، ۱۳۸۹: ۱۶).

مسئولیت مدنی به چند صورت تحقق می‌یابد:

الف) گاهی ناشی از فعل شخص زیان زنده است؛
ب) گاهی شخص باید خسارات ناشی از فعل زیان‌آور دیگران را جبران کند؛
ج) و گاهی هم منشاء خسارت، اموال و اشیاء تحت مالکیت و تصرف شخص است.

مسئولیت مدنی ناشی از فعل غیر

در مسئولیت مدنی ناشی از فعل غیر، اصل بر این است که هرکس پاسخگوی اعمال و رفتار خود باشد، لکن مسئولیت ناشی از فعل دیگران استثنایی است که به منظور حمایت از زیان‌دیده و بهتر جبران کردن زیان او وضع شده است.

در مسئولیت ناشی از فعل غیر، زیان به سبب فعل غیر به بار آمده است لیکن در موارد خاصی قانونگذار، مسئولیت مدنی را برعهده شخصی غیر از فاعل زیان قرار داده است. این مسئولیت ضمانت اجرای وظیفه و تکلیفی است که شخص نسبت به عامل زیان داشته است، به عبارت دیگر در مسئولیت ناشی از فعل غیر، شخص در انجام دادن وظیفه خویش نسبت به مراقبت، نظارت و یا نگهداری و یا انتخاب وارد کننده زیان مرتکب تقصیر شده است (همان، ۲۵۳). البته در برخی موارد هیچگونه تقصیری درباره شخص مسئول در رابطه با وارد کننده زیان قابل تصور نیست و با این وجود شخص در برابر زیان وارده به سبب فعل دیگران

اصطلاح حقوقی مسئولیت مدنی، دارای دو معنای عام و خاص می‌باشد در معنی عام به هرگونه تعهدی که قانون برعهده شخص به واسطه زیان وارده قرار داده است تا بر مبنای آن زیان وارد شده به دیگری را جبران کند مسئولیت مدنی گفته می‌شود اعم از اینکه زیان وارده به واسطه نقص تعهد قراردادی شخص مسئول در برابر زیان دیده باشد و یا بر مبنای الزامی است که قانونگذار در مقابل دیگران برعهده شخص قرار داده است که بر این اساس مسئولیت مدنی در مفهوم عام هم شامل مسئولیت مدنی قراردادی و هم شامل مسئولیت مدنی غیرقراردادی می‌شود (هاشمی، ۱۳۸۹: ۱۶). در معنی خاص مسئولیت مدنی عبارتست از تکلیفی است که برای شخص به منظور جبران زیان‌های وارده بر شخص زیان‌دیده بواسطه الزامات که قهری یا غیرقراردادی است به وجود می‌آید بدین توضیح که حقوق، اشخاص را در برابر یکدیگر مسئول می‌داند و در مقام بیان اسباب این مسئولیت برخی فعل و یا ترک فعل‌ها را برای شخص منشأ مسئولیت مدنی می‌داند یعنی اگر شخص آن فعل یا ترک فعل‌ها را مرتکب شود، در صورتیکه از آن فعل و یا ترک فعل زبانی به دیگری وارد شده باشد شخص مرتکب می‌بایست آن زیان را جبران نماید دلیل این مسئولیت آن است که قانونگذار ارتکاب آن دسته از اعمال و ترک فعل‌ها را سبب مسئولیت مدنی قرار داده است (امامی، ۱۳۶۶: ۳۵۳). ضمان قهری مسئولیت مدنی خارج از قرارداد است و شامل مسئولیت ناشی از جرم و شبه جرم می‌شود ولی در اصطلاح مسئولیت ناشی از شبه جرم را مسئولیت قهری می‌نامند. امروزه اگر اصطلاح مسئولیت مدنی به نحو مطلق به کار می‌رود، مراد مسئولیت مدنی

شخصی که به موجب قانون و یا قرارداد، این تعهد بر دوش وی قرار گرفته است نه تنها تکلیف به بجا آوردن این تعهد را دارد بلکه قلمرو تعهد وی از صرف انجام تعهد فراتر می‌رود و می‌بایست زیانی را که از قبل این تکلیف به اشخاص دیگر وارد شده است را نیز جبران نماید. تکلیف به جبران زیان وارده از سوی شخص یا اشخاص تحت مراقبت یا نگهداری تعهد جدیدی نیست بلکه مراقبت و نگهداری و همچنین لزوم جبران زیان وارده از سوی شخص یا اشخاص موضوع نگهداری به دیگران دو روی یک سکه می‌باشد و نمی‌توان آنها را جدا از یکدیگر دانست و به عبارتی لازم و ملزوم یکدیگرند، یعنی هر جا تعهد به مراقبت و نگهداری یک شخص برای شخص یا اشخاص دیگر وجود داشته باشد، خواه این تعهد ناشی از قانون و یا قرارداد باشد، این تعهد دارای دو رو یا وجه می‌باشد، یک روی آن تعهد به مراقبت و نگهداری از شخص تحت مراقبت و روی دیگر آن جبران زیانی است که از سوی این دسته از شخص یا اشخاص به دیگران وارد شده است.

اینگونه از تعهد برای یک شخص نسبت به اشخاص دیگر زمانی پدید می‌آید که به دلیل نقص در اهلیت وی، همراهی شخص دیگری به منظور پرورش و نگهداری او ضروری می‌باشد. نمونه‌های بارز این دسته از اشخاص را باید بالحاظ متون قانونی ناظر به شخص صغیر و مجنون دانست که در مورد شخص صغیر مراقبت و نگهداری وی تا زمان رسیدن به سن اهلیت استیفاء بر دوش شخص دیگری و در مورد مجنون تا افاقه زیر نماد سرپرست قرار می‌گیرد. شخص سرپرست هم ناظر به اشخاص حقیقی (پدر و مادر اعم از واقعی و یا قانونی) و هم ناظر به اشخاص حقوقی

در برابر زیان دیده مسئولیت می‌یابد که از آن به مسئولیت محض یاد شده است، اینگونه از مسئولیت که در زبان انگلیسی Strict Liability و در زبان فرانسه Responsabilit'e Stricte و در زبان عربی المسئولیه المطلقه گفته می‌شود بدون اینکه شخص مرتکب تقصیر شده باشد، برای وی پدید می‌آید و منشأ آن به حقوق آمریکا در دعوی تورنز برمی‌گردد که برابر آن خواندگان بدون اینکه در رابطه با خواهان مرتکب تقصیر شده باشند مسئول زیان‌های وارده قلمداد گردیده‌اند. این نوع از مسئولیت برای زیانی که از مصرف یک فرآورده برای همه سازندگان آن بدون در نظر گرفتن اینکه آیا تقصیری مرتکب شده و یا خیر پدید می‌آید و همه سازندگان آن فرآورده (بدون در نظر گرفتن سازنده آن) می‌بایست به نسبتی که بازار آن فرآورده را در اختیار دارند در جبران زیان وارده به مصرف‌کننده مشارکت کنند (کاتوزیان و)، (۱۳۸۲: ۵۷).

مبنای مسئول شناختن والدین

مبنای این مسئولیت تعهد به مراقبت و نگهداری است مسئولیت تعهد به مراقبت تنها زمانی به وجود می‌آید که تعهد به مراقبت فراهم باشد. تعهد به مراقبت که در برخی موارد همراه با واژه نگهداری بکار می‌رود، واژه‌ای عربی و برابر با پایش، نگهداری کردن، پرورش و پروراندن یک شخص یا حیوان توسط شخص دیگر در زبان پارسی می‌باشد. منشأ این تعهد با در دید داشتن منابعی که به پیش‌بینی اینگونه از تعهد پرداخته‌اند، به قانون و یا قرارداد باز می‌گردد (کاتوزیان (ز)، (۱۳۸۷: ۲۰۱).

خانواده نسبت به زندگی سنتی قدیم از طرف دیگر و وجود بیماری‌های متعدد روانی که ویژه زندگی پیچیده و مدرن قرن بیست و یکم است، ایجاب می‌کند که قانونگذاران در وضع قانون و قضات در رویه‌های قضایی، توجه خاصی به خسارات ناشی از اعمال و اقدامات این گروه از شهروندان مبذول دارند. قانون مدنی با اینکه حدود هشتاد سال قبل تصویب شده، مسئولیت مدنی صغیر و مجنون در آن مغفول نمانده است. ماده ۱۲۱۶ این قانون مقرر می‌دارد: «هرگاه صغیر یا مجنون باعث ضرر شود ضامن است.» ولی در این ماده از مسئولیت سرپرست آنان صحبتی نشده است. شاید از ماده ۳۳۲ در باب تسبیب (اقوا بودن سبب از مباشر) بتوان مسئولیت مدنی نگهدارنده (سرپرست) را استنباط کرد، اما ماده ۷ قانون مسئولیت مدنی که سال‌ها پس از قانون مدنی و در سال ۱۳۳۹ ش به تصویب رسیده است، مسئولیت مدنی سرپرست را در صورت تقصیر در نگهداری به صراحت پذیرفته است. این ماده مقرر می‌دارد:

کسی که نگهداری یا مواظبت مجنون یا صغیر قانوناً یا برحسب قرارداد به عهده او می‌باشد، در صورت تقصیر در نگهداری یا مواظبت، مسئول جبران زیان وارده از ناحیه مجنون یا صغیر می‌باشد و در صورتیکه استطاعت جبران تمام یا قسمتی از زیان وارده را نداشته باشد، از مال مجنون یا صغیر زیان جبران خواهد شد و در هر صورت جبران باید بنحوی صورت گیرد که موجب عسرت و تنگدستی جبران کننده زیان نباشد.

برخلاف نظر برخی از حقوقدانان (صفایی، ۱۳۹۲: ۴۷)، از کلمه «کسی» در ماده مزبور نباید منحصرأ افاده شخص حقیقی شود. این ماده اشخاص حقوقی اعم از حقوق

مانند موسسات نیکوکاری می‌باشند که سرپرستی اشخاص صغیر و یا مجنون را برعهده دارند.

در حقوق ایران قانونگذار در ماده ۷ قانون مسئولیت مدنی به پیش‌بینی مسئولیت مدنی بر مبنای سرپرستی برای یک شخص نسبت به فعل و ترک فعل خطاکارانه شخص دیگر پرداخته است و بر پایه آن پدر و مادر، سرپرست اعم از پدر و مادر خوانده، قیم و بطور کلی هر شخصی که به موجب قانون و یا قرارداد این وظیفه بر دوش او قرار می‌گیرد، بواسطه خطای شخص تحت سرپرستی مسئولیت می‌یابند. در حقوق فرانسه نیز در ماده ۱۳۸۴ قانون مدنی به پیش‌بینی مسئولیت مدنی برای پدر و مادر نسبت به فعل و ترک فعل زیانبار خطاکارانه صغیر پرداخته است، بنابراین مسئولیت مدنی پدر و مادر نتیجه ولایت آنهاست و تقصیر آنان در صورتیکه زبانی از طرف فرزندانشان به دیگری وارد شود، مفروض است و نیازی به اثبات ندارد. نیز برابر ماده ۱۷۳ قانون مدنی بر مبنای وظیفه مراقبت، سرپرست در مقابل اعمال زیانبار شخص تحت مراقبت مسئولیت دارد و می‌بایست زیان وارده به دیگران را جبران نماید، بنابراین مبنای وظیفه مراقبت مسئولیت مدنی برای شخص سرپرست بواسطه اعمال زیانبار شخص تحت سرپرستی شناخته شده است که در حقوق ایران نیاز به اثبات دارد.

مسئولیت مدنی سرپرست مجنون یا صغیر

پیشرفت و توسعه وسایل و لوازم سرگرمی کودکان و استفاده بیشتر آنان از دستگاه‌های مدرن امروزی از قبیل اینترنت، کامپیوتر و امثال آن از یکطرف و کم‌رنگ شدن نظارت و مواظبت والدین بر اطفال و سست شدن بنیان

لحاظ نگهداری و تربیت و نفقه و احترام، نظیر حقوق و تکالیف اولاد و پدر و مادر دانسته است و تبصره این ماده، اداره اموال و نمایندگی قانونی طفل صغیر را به عهده سرپرست گذاشته است.

برحسب اینکه منشأ تعهد به نگهداری و مواظبت از مجنون و صغیر، قانون باشد یا اینکه این تعهد از قرارداد نشأت گیرد. سرپرستی به قانونی و قراردادی تقسیم می‌شود. به همین دلیل، قسمت نخست ماده ۷ قانون مسئولیت مدنی مقرر دانسته است: «کسی که نگهداری و مواظبت مجنون یا صغیر، قانوناً یا برحسب قرارداد بعهد او می‌باشد». هر یک از این دو نوع سرپرستی را در گفتاری جداگانه مورد بررسی قرار می‌دهیم.

۱- سرپرستی قانونی

اشخاصی که به موجب قانون به نگهداری یا مواظبت از مجنون یا صغیر مکلف می‌باشند یا اشخاص حقیقی‌اند یا اشخاص حقوقی.

الف) اشخاص حقیقی

در بین اشخاص حقیقی افراد مختلفی به نگهداری از صغیر یا مجنون مکلف می‌باشند که به ترتیب اولویت به معرفی آنان می‌پردازیم:

۱- پدر و مادر

نخستین کسانی که تکلیف به نگهداری از اطفال صغیر خود دارند، پدر و مادر هستند. ماده ۱۱۶۸ قانون مدنی مقرر می‌دارد: «نگهداری اطفال هم حق و هم تکلیف ابوبین است.» مبنای مسئولیت پدر و مادر طبق ماده ۷ قانون مسئولیت مدنی، تقصیر در نگهداری یا مواظبت است. سوالی که مطرح می‌شود این است که آیا نگهداری و

عمومی و حقوق خصوصی را در برمی‌گیرد؛ چنانکه بسیاری از بیمارستان‌ها و مهدکودک‌ها که مجانین و کودکان در آنجا نگهداری می‌شوند، دارای شخصیت حقوقی هستند. حتی برخی از شخصیت‌های حقوقی حقوق عمومی نظیر بهزیستی قانوناً وظیفه نگهداری و حمایت از اطفال بی-سرپرست را به عهده دارد. در طرف دیگر قانونگذار ایران در تبصره ماده ۵۱۹ ق.م.ا. جدید مصوب سال ۱۳۹۲ درخصوص ضمان ناشی از سقوط دیوار یا بنایی که متعلق به صغیر یا مجنون باشد صرفاً ولی او را بعنوان ضامن خسارت معرفی کرده و به مسئولیت خود صغیر اشاره‌ای نکرده است.

مفهوم و مصادیق سرپرست

معنای لغوی سرپرست با مفهوم حقوقی آن یکسان است. سرپرست در لغت به معنای مواظبت و مراقب آمده و یا آنکه عهده‌دار مواظبت و نگهداری شخص، شیء یا موسسه-ای باشد (معین، ۱۳۶۰: ۴۵۱).

در اصطلاح حقوقی، سرپرست به شخصی گفته می‌شود که نگهداری و مواظبت و اداره امور افرادی را که به لحاظ صغر سن، جنون یا سفاهت نیاز به سرپرست دارند. سرپرست را به جای «قیومت» بکار برده‌اند (کاتوزیان(ط) ۱۳۸۸: ۸۱)، در حالیکه سرپرست معنای وسیع‌تری از قیوم دارد و وصی و به تعبیری، امین را هم در بر می‌گیرد.

قانون حمایت از کودکان بی‌سرپرست مصوب اسفند ماه سال ۱۳۵۳ ش. در ماده ۲ سرپرستی را به منظور تأمین منافع مادی و معنوی طفل برقرار کرده است و در ماده ۱۲ وظایف و تکالیف سرپرست و طفل تحت سرپرستی را از

۲- جد پدری

طبق ماده ۱۱۸۲ قانون مدنی، طفل صغیر تحت ولایت قهری پدر و جد پدری خود می‌باشد. همچنین است طفل غیررشید یا مجنون در صورتیکه عدم رشد یا جنون وی، متصل به صغر باشد. بطوریکه ملاحظه می‌شود، در این ماده، قانونگذار ولایت طفل صغیر را به عهده جد پدری گذاشته است. ولایت با حضانت تفاوت دارد. حضانت، مربوط به نگهداری و تربیت طفل و ولایت، ناظر به اداره اموال اوست (کاتوزیان(د)، ۱۳۷۱: ۴۲۱). این تفاوت از ماده ۱۱۷۱ قانون مدنی به روشنی استنباط می‌گردد؛ بنابراین، در صورتیکه بعد از فوت پدر، مادر طفل و جد پدری هر دو در قید حیات باشند، نگهداری طفل با مادر و اداره اموال او با جد پدری است. در اینکه آیا بعد از فوت پدر و مادر، حضانت طفل به جد پدری می‌رسد یا وی هیچ اولویتی بر سایر خویشاوندان طفل ندارد، اختلاف نظر است (همان، ۴۰۰).

باتوجه به اینکه ولایت معمولاً با حضانت همراه است، به نظر می‌رسد بعد از فوت پدر و مادر، نگهداری طفل صغیر تکلیف جد پدری باشد. چنانچه نامبرده در انجام این تکلیف کوتاهی کند و طفل خسارتی به دیگران بزند، طبق ماده ۷ قانون مسئولیت مدنی جبران خسارت برعهده جد پدری خواهد بود.

۳- وصی

ماده ۱۱۸۸ قانون مدنی مقرر داشته است: هر یک از پدر و جد پدری بعد از وفات دیگری می‌تواند برای اولاد خود که تحت ولایت او می‌باشد، وصی معین کند تا بعد از فوت خود در نگهداری و تربیت آنها مواظبت کرده و اموال آنها را اداره

مواظبت دو امر جداگانه است یا اینکه این دو، دو اصطلاح مترادف با یکدیگر است. به نظر دکتر کاتوزیان، نگهداری و مواظبت با یکدیگر متفاوت است، ایشان معتقدند نگهداری بیشتر در مواردی بکار می‌رود که سرپرست در محل سکونت یا کار خود، از کودک پذیرایی می‌کند و تربیت او را به عهده دارد، ولی مواظبت به سرپرستی معنوی و هدایت کودک یا دیوانه و نظارت بر رفتار و معاشرت و تعلیم و تربیت او گفته می‌شود (همان، ۲۸۷). ماده ۱۱۶۸ قانون مدنی و بعد آن، این نظر را تأیید می‌کند. در این مواد که از نگهداری به حضانت نیز تعبیر شده، به وضوح استنباط می‌گردد که نگهداری شامل تربیت طفل هم می‌شود؛ چنانکه ماده ۱۱۷۸ به صراحت آن را بیان کرده است.

تا هنگامی که پدر و مادر با یکدیگر زندگی می‌کنند و فرزند تحت نگهداری آنان است، چنانچه بر اثر کوتاهی در نگهداری، خسارتی به دیگری وارد شود، هر دو مسئول جبران خسارت هستند. البته در اینکه این مسئولیت تضامنی است یا بالمناصفه اختلاف نظر وجود دارد. باتوجه به اینکه تضامن در حقوق ما استثناست، به نظر می‌رسد مسئولیت تصنیفی بیشتر منطبق بر قانون باشد، لکن اگر پدر و مادر به هر علتی، خواه طلاق یا دلیل دیگری، جدا از یکدیگر زندگی کنند، کسی که نگهداری به موجب قانون یا به حکم دادگاه برعهده اوست، مسئول جبران خسارت است. در حقوق ایران، هر چند برابر ماده ۱۱۶۷ قانون مدنی، طفل متولد از زنا به زانی ملحق نمی‌شود. لکن مطابق رأی وحدت رویه هیأت عمومی دیوان عالی کشور به شماره ۶۱۷ مورخ ۱۳/۰۴/۱۳۷۶ به جز توارث، کلیه تکالیف پدر و مادر درباره فرزند نامشروع همانند فرزند نامشروع است.

نماید.

ب) اشخاص حقوقی

اشخاص حقوقی که به موجب قانون به نگهداری صغیر یا مجنون مکلف می‌باشند، بسیار محدوداند. لایحه قانونی راجع به تشکیل سازمان بهزیستی کشور در جهت تحقق بخشیدن به اصول ۲۱ و ۲۹ قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران در تاریخ ۱۳۵۹/۰۳/۲۴ ش. به تصویب شورای انقلاب جمهوری اسلامی ایران رسید. یکی از وظایف مهم این سازمان را حمایت و نگهداری از کودکان و اطفال بی-سرپرست دانسته است. تقصیر این سازمان در نگهداری اطفال بی‌سرپرست می‌تواند از مصادیق ماده ۷ قانون مسئولیت مدنی باشد؛ بنابراین، چنانکه کودکان خیابانی فاقد سرپرست قانونی باشند و سازمان بهزیستی در جمع-آوری و نگهداری آنان اقدامی نکند، مسئول خساراتی است که از ناحیه این اطفال به دیگران وارد می‌شود. حتی در سال ۱۳۷۶ ش. قانونگذار قیومیت محجوران تحت سرپرستی این سازمان را تا تعیین قییم از طرف دادگاه صالح برای آنان به عهده سازمان بهزیستی واگذار کرده است. همچنین می‌توان از دبستان‌های دولتی و بطورکلی، آموزش و پرورش بعنوان شخصیت حقوقی حقوق عمومی دیگری که نگهداری از اطفال صغیر به عهده آن است، نام برد.

طبق اصل ۳۰ قانون اساسی «دولت موظف است وسایل آموزش و پرورش رایگان را برای همه ملت تا پایان دوره متوسطه فراهم سازد و وسایل تحصیلات عالی را تا سر حد خودکفایی کشور بطور رایگان گسترش دهد.» اجرای این وظیفه قانوناً به عهده آموزش و پرورش می‌باشد، بنابراین، چنانچه اطفال صغیر در اوقاتی که در مدارس تحت تعلیم و تربیت هستند، به علت عدم توجه کافی در نگهداری،

با وجود این، اگر مادر در قید حیات باشد و عدم صلاحیت وی برای حضانت طفل اثبات نشده باشد، وصی دخالتی در نگهداری طفل صغیر نخواهد داشت و فقط در اداره اموال او دخالت می‌کند؛ این موضوع، از ماده ۱۱۷۱ قانون مدنی به وضوح استنباط می‌گردد. ولی قهری می‌تواند جای یک نفر، چند نفر را بعنوان وصی تعیین کند. در صورت تعدد اوصیا، باید مجتمعاً به وصیت عمل کنند مگر اینکه به هرکدام از آنها استقلال عمل داده شده باشد (ماده ۸۵۴ قانون مدنی). چنانچه نگهداری طفل صغیر با وصی باشد و او در نگهداری کوتاهی کرده باشد و طفل خسارتی به دیگری بزند، طبق ماده ۷ قانون مسئولیت مدنی، وصی مسئول خواهد بود. اگر اوصیا متعدد باشند، در اینکه آیا مسئولیت آنان تضامنی است یا بالمناصفه مسئول‌اند، جای بحث و تأمل وجود دارد. ممکن است با استفاده از ملاک ماده ۱۴ قانون مسئولیت مدنی، آنها را متضامناً مسئول بدانیم، لکن باتوجه به اینکه تضامن در حقوق ما استثناست، فرض تناصف با قانون منطبق‌تر است؛ هرچند تضامن به لحاظ اینکه خسارت را بهتر جبران می‌کند با عدالت سازگارتر است.

۴- قییم

قییم هم مانند وصی در صورتیکه مادر طفل صغیر زنده باشد، هیچ دخالت و مسئولیتی در نگهداری او ندارد و فقط اداره اموال طفل را عهده‌دار است، لکن چنانچه مادر طفل زنده نباشد، نگهداری او نیز به عهده قییم است. بدیهی است که قییم هم مانند سایر سرپرستان در صورت تقصیر در نگهداری طفل، مشمول ماده ۷ قانون مسئولیت مدنی خواهد بود.

فنی موسسه مانند به کار گماردن اشخاصی که استعداد روانی یا اخلاقی لازم برای نگهداری یا مواظبت از صغار را ندارند، اثبات نماید و همچنین اگر بتواند تقصیر مشترک آنها و والدین را به خاطر عدم تربیت صحیح فرزندان ثابت نماید می‌تواند علیه افراد مقصر اقامه دعوی نماید و چون بر حقوق مسئولیت تضامنی خلاف اصل است در این فرض مسئولیت سرپرستان مقصر یک مسئولیت مشترک است.

در خاتمه، شایان یادآوری است که اگر شخصی بدون تکلیف قانونی یا بدون وجود قرارداد، از صغیر یا مجنونی سرپرستی کند، در قبال افعال زینبار آنان چه مسئولیتی دارد؟ در این مورد دو فرض قابل تصور است: نخست اینکه کسی از باب احسان و نیکوکاری، صغیر یا دیوانه‌ای را که از منزل فرار نموده یا مسیر خود را گم کرده و سرگردان است، بطور موقت تحت مراقبت خود قرار دهد تا در موقعیت مناسب او را به سرپرست واقعی یا مقامات صالحه قانونی تحویل دهد (کاتوزیان، ح، ۱۳۸۸: ۱۴۳).

در چنین موردی با توجه به نیت خیرخواهانه نگهدارنده و بر مبنای قاعده احسان نباید او را مسئول دانست. ممکن است گفته شود پس از اینکه شخص اقدام به نگهداری صغیر یا مجنون نمود، موظف است مراقبت‌های لازم را طبق عرف انجام دهد. چنانچه در نگهداری او تقصیر کند همچون سرپرست قانونی و قراردادی، مسئول افعال زینبار آنان خواهد بود. این نظر هر چند منصفانه نیست، با اصول حقوقی و فلسفه مدنی که جبران خسارت است، سازگارتر به نظر می‌رسد.

فرض دوم اینکه شخصی طفل صغیر یا مجنون را بدون تکلیف قانونی یا قراردادی نگهداری کند در ضمن نگهداری

مجنون باشد؛ مانند قراردادهایی که با تیمارستان‌ها و یا پرستارهای خصوصی برای نگهداری مجنون منعقد می‌گردد یا قراردادهایی که با مهدکودک‌ها و کودکستان‌ها برای نگهداری اطفال صغیر بسته می‌شود، یا اینکه موضوع اصلی قرارداد نگهداری و مراقبت نبوده، بلکه امر دیگری از قبیل تعلیم و تربیت، آموزش حرفه یا هنر خاصی به صغیر باشد؛ مانند اینکه صغیر را برای فراگرفتن زبان خارجی یا آموختن موسیقی به شخص یا موسسه‌ای بسپارند، در این صورت، نگهداری از طفل جنبه فرعی دارد. در هر صورت چنانچه سرپرست، اعم از نگهدارنده یا معلم و مربی، در مواظبت و نگهداری از صغیر یا مجنون کوتاهی کند، مسئول خسارتی است که در اثر این کوتاهی به اشخاص ثالث وارد می‌شود.

ممکن است در اثر بی‌توجهی سرپرست قراردادی خسارتی به شخص صغیر یا مجنون و یا اموال‌شان وارد شود. در این فرض، سرپرست قراردادی به لحاظ نقض قرارداد، مسئول جبران خسارت است نه به حکم قانون، یعنی در حقیقت، مسئولیت وی قراردادی است و نیازی به اثبات تقصیر او نیست. بلکه برابر ماده ۲۲۷ قانون مدنی باید وجود یک حادثه خارجی را که نمی‌توان به او مربوط کرد، اثبات کند تا از پرداخت خسارت معاف شود. در هر صورت چنانچه سرپرست قراردادی در مواظبت و نگهداری از کودک کوتاهی کند، مسئول خسارتی است که در اثر نقض تعهد مراقبت از سوی طفل به دیگران وارد می‌شود. حال اگر صغیر هنگام حضور در مدرسه یا محل کارآموزی مرتکب فعل زین‌آوری شود و زیان دیده بتواند تقصیر معلم یا استادکار را مبنی بر عدم نظارت یا کنترل کافی اعمال صغیر، یا مدیر مدرسه یا کودکستان را در عدم رعایت اصول

۲- تقصیر در نگهداری

یکی دیگر از شرایط تحقق مسئولیت مدنی سرپرست صغیر یا مجنون، تقصیر او در نگهداری یا مواظبت از این دسته از محجورین است. تقصیر برابر ماده ۹۵۳ قانون مدنی، اعم است از تفریط و تعدی. تعدی و تفریط در مواد ۹۵۱ و ۹۵۲ همین قانون تعریف شده است؛ چنانچه سرپرست خواه قانونی یا قراردادی در نگهداری از حدود متعارف یا اذن تجاوز نماید و یا عملی را که به موجب قرارداد یا عرف برای نگهداری لازم است، ترک نماید، مرتکب تقصیر در نگهداری شده است. سوالی که مطرح می‌شود، این است که اگر سرپرست در تربیت صغیر کوتاهی کند و او موجب خسارت به دیگری شود، آیا سرپرست مسئول جبران خسارت وارده هست یا خیر؟ به عبارت روشن‌تر، آیا تقصیر در تربیت می‌تواند در نگهداری به شمار رود و مشمول ماده ۷ قانون مسئولیت مدنی گردد؟ به نظر می‌رسد پاسخ، مثبت باشد؛ زیرا کودکی که درست تربیت نشده باشد، در نگهداری و مواظبت از او کوتاهی صورت گرفته است. چنین کودکی اگر به دیگران خسارت بزند، سرپرست به لحاظ تقصیر در نگهداری مسئول است.

۳- فعل زیانبار صغیر

بطور کلی یکی از شرایط مسئولیت مدنی فعل زیانبار است. خسارتی به شخصی وارد شود، ولی این خسارت ناشی از اقدام و عمل کسی نباشد، مسئولیت و ضمانتی هم در بین نیست؛ برای مثال، خسارتی که در اثر عوامل طبیعی از قبیل زلزله، سیل، طوفان و امثال آن به اشخاص وارد می‌شود، مسئولیتی متوجه کسی نمی‌کند (کاتوزیان، ج، ۱۳۷۱: ۹۴).

از آنان بهره‌برداری نماید. در چنین صورتی که فرض احسان منتفی است، نگاهدارنده باید مسئول کلیه اعمال زیانبار صغیر یا مجنون باشد؛ هر چند در نگهداری آنها تقصیر نکرده باشد (ماده ۱۲ قانون مسئولیت مدنی).

شرایط تحقق مسئولیت مدنی صغیر

برای تحقق مسئولیت مدنی بطور کلی، سه شرط اساسی که ارکان مسئولیت مدنی را تشکیل می‌دهد، ضروری است. وجود ضرر، فعل زیانبار، رابطه سببیت بین ضرر و فعل زیان‌آور. در این مقاله، قصد بررسی ارکان مسئولیت مدنی را نداریم، بلکه فقط به مسئولیت مدنی و شرایط لازم برای مسئولیت سرپرست اکتفا می‌کنیم. که عبارتند از وجود ضرر، تقصیر در نگهداری و فعل زیانبار.

۱- وجود ضرر

وجود ضرر، شرط اساسی و اولیه برای مصداق یافتن مسئولیت مدنی است. اگر عملی هرچند نامتعارف و ناشایست حتی جرم باشد، چنانچه خسارتی به بار نیآورد، مسئولیت مدنی مصداق نمی‌یابد، بنابراین، وجود یک ضرر اعم از مادی یا معنوی برای تحقق مسئولیت مدنی ضروری است (کاتوزیان، ه، ۱۳۸۱: ۵۳). باتوجه به اصل ۱۷۱ قانون اساسی که خسارت معنوی را به صراحت پذیرفته و قوانین عادی از جمله مواد ۲، ۹، ۱۰ قانون مسئولیت مدنی و ماده ۹ قانون آئین دادرسی قدیم و ماده ۱۴ آئین دادرسی جدید که خسارت معنوی را همانند خسارت مادی قابل مطالبه دانسته‌اند، باید گفت: خسارت معنوی مانند خسارت مادی قابل مطالبه است.

رابطه بین دعوی خسارت علیه سرپرست و دعوی خسارت علیه صغیر و امکان رجوع آنها به یکدیگر

در حقوق ایران بنابر نظر اکثر حقوقدانان، کلمه (صغیر) اطلاق دارد و شامل صغیر ممیز و غیرممیز می‌شود. از اینرو مسئولیت سرپرستان صغیر نسبت به اعمال زیان‌آور آنها صرف‌نظر از قابلیت یا عدم‌قابلیت انتساب مسئولیت به صغیر، در صورت اثبات تقصیر در نگهداری و مواظبت برقرار است (صفایی و رحیمی، ۱۳۹۱: ۴۲). در حقوق ایران به موجب ماده ۱۲۱۶ ق.م که برگرفته از فقه اسلامی است، مقرر شده است: (هرگاه صغیر یا مجنون یا غیررشید باعث ضرر شود ضامن است). در حقوق اسلام محجور بودن مانع ضمان نیست، زیرا ضمان حکم وضعی است نه تکلیفی؛ پس اختصاص به افراد بالغ و عاقل ندارد. در فقه امامیه سه دلیل در این خصوص آورده شده: اول اینکه احکام شرعی بر دو قسم است: الف) احکام تکلیفی که در آنها وجود شرایط عامه تکلیف، یعنی بلوغ و عقل شرط است، مانند احکام حرمت و وجوب. ب) احکام وضعی که شامل همگان می‌شود، مانند ضمان. لذا در صورت حدوث موجبات ضمان، مانند اتلاف، محجور نیز ضامن است. دلیل دیگر اینکه حجر صغیر و مجنون در تصرفات فعلیه موثر نیست و تأثیر آن در اسباب و اعمال قولیه و قصديه؛ یعنی عقود و ایقاعات و آنچه نیاز به بیان صیغه دارد و در آنها قصد رضا شرط است، منحصر می‌باشد.

بنابراین چون در امور فعلیه مانند اضرار به شخص ثالث، حکم حجر جاری نیست، ورود زیان از سوی محجور ضامن-آور است. دلیل سوم اینکه عموم ادله (من اتلف شیئا من

برای تحقق مسئولیت، وجود فعل زیانبار ضروری است. در مورد مسئولیت سرپرستان هم باید کودک یا مجنون مرتکب عملی شود که ضرر از آن ناشی شده باشد و لازم است که ارتکاب این فعل، توأم با تقصیر باشد زیرا طبق قاعده کلی مندرج در ماده ۱ قانون مسئولیت مدنی مبنای مسئولیت مدنی علی‌الاصول تقصیر است این ماده مقرر می‌دارد:

«هرکس بدون مجوز قانونی عمداً یا در نتیجه بی‌احتیاطی به جان یا ... مسئول جبران خسارت ناشی از عمل خود خواهد بود.» بنابراین، اگر کسی بدون تقصیری موجب خسارت به دیگری شود، مسئولیتی در جبران آن نخواهد داشت. صغیر یا مجنون هم از این قاعده مستثنا نیستند؛ زیرا معقول نیست که با مجنون یا صغیر شدیدتر از افراد معمولی برخورد شود. ممکن است ایراد شود که صغیر یا مجنون اراده قوی و قوه ادراک ندارند تا بتوان تقصیر را به آنها نسبت داد. در پاسخ می‌توان گفت: منظور از تقصیر در اینجا تقصیر عمدی که نیاز به اراده دارد نیست، بلکه رفتار آنان با انسان متعارف و معمولی سنجیده می‌شود. اگر برحسب اتفاق، رفتار صغیر یا مجنون متعارف بود، هرچند از این رفتار خسارتی هم به بار آمده باشد قابل مطالبه و جبران نیست؛ در نتیجه، اگر سرپرست در نگهداری تقصیر کرده، ولی صغیر یا مجنون بدون اینکه مرتکب عمل نامتعارفی شود، خسارتی به دیگری وارد کند سرپرست مسئولیتی در جبران خسارت ندارد (کاتوزیان، ب)، ۱۳۷۰: ۲۸.

کوتاهی کرده است اقامه دعوی کند. البته در صورتیکه سرپرست، نماینده قانونی صغیر مانند ولی، وصی و قیم باشد، طرح دعوی به طرفیت انحصاری سرپرست انجام می‌گیرد لیکن چنانچه سرپرست مسئولیت قراردادی در نگهداری صغیر داشته باشد طرح دعوی به طرفیت نگهدارنده و محجور انجام خواهد شد در این فرض هم نماینده قانونی محجور، ولایتاً، قیمومتاً و یا وصایتاً به جانشینی محجور طرف دعوی قرار خواهد گرفت (همان، ۲۰۵).

اقامه دعوی علیه دو مقصر، تنها این نفع را به دنبال خواهد داشت که در صورت عدم استطاعت مالی سرپرست در جبران کامل خسارت، زیان دیده براساس قاعده مبتنی بر انصاف که این چنین در قسمت اخیر ماده ۷ ق.م.م مقرر شده است (در صورتی سرپرست استطاعت جبران تمام یا قسمتی از زیان وارده را نداشته باشد، از مال مجنون یا صغیر زیان جبران خواهد شد ...، از مال محجور خسارت را مطالبه نماید). این قسمت از ماده در واقع یک نوع مسئولیت تضامنی برقرار کرده است زیرا در برابر زیان دیده دو نفر مسئول معرفی شده‌اند: یکی سرپرست محجور و دیگری خود محجور. نهایت امر آنکه به نظر عده‌ای از حقوقدانان مسئولیت محجور در اینجا بنحو معلق یا مشروط است که اگر شخص دیگری بعنوان مسئول موجود نباشد یا در صورت وجود چنین شخصی، جبران زیان توسط او به علت عدم استطاعت مالی ممکن نباشد و شخص محجور نیز از توانایی مالی خوبی برخوردار باشد برای رعایت حال زیان دیده، زیان‌های وارده را باید صغیر یا مجنون تلف کننده، جبران نماید. حال آنکه مسئولیت تضامنی صغیر یا

مال او نفس، ضمنه) شامل صغیر و مجنون هم می‌شود و اطلاق آن دلیل بر عدم شرطیت بلوغ و عقل در ضمان ناشی از اتلاف است (علامه حلی، بی تا: ۲۲۹؛ حسینی-عاملی، ۱۴۱۹: ۱۴۶؛ مراغی، ۱۴۱۷: ۶۶۱-۶۶۰).

نکته مهمی که در بحث صغار و مجانین در حقوق اسلامی وجود دارد، این است که آیا برخلاف اصل مسئولیت شخصی که مورد پذیرش حقوق اسلام است، واگذاری مسئولیت حاصل از اعمال زیان‌آور کودکان و مجانین که سرپرست ایشان دارای توجیه فقهی است؟ در پاسخ به این پرسش می‌توان گفت اگرچه به عقیده فقیهان چنانچه حضانت را حکم بدانیم، این حکم متضمن حکم تکلیفی محض بوده و درخصوص آن حکم وضعی وارد نشده است، اما پیش‌بینی حکم وضعی برای آن برای اینکه احکام وضعی محدود به موارد منصوص و خاص نبوده و به اعتبار مفهوم خود منشأ قراردادی دارند، عاری از وجه نیست. لذا یکی از مواردی بعنوان ضمانت اجرای حضانت قابل بررسی است، عدم مراقبت از کودکان توسط والدین است که جزء وظایف آنان به شمار می‌آید؛ بنابراین کسانی که حضانت کودک را برعهده دارند، در قبال اعمال زیانبار افراد تحت حضانت خود، با رعایت قاعده تسبیب و سببیت اقوی از مباشر مسئول تلقی می‌شود (ثامن، ۱۳۸۸: ۱۰۶).

در حقوق ما نیز تقصیر دارای مفهوم عینی است و به معنای تجاوز از رفتاری متعارف است و به همین جهت صغیر غیرممیز و مجنون نیز می‌تواند به این اعتبار مقصر و مسئول باشند و لذا به موجب ماده ۱۲۱۶ ق.م و ماده ۷ ق.م.م زیان دیده می‌توانند هم علیه خود صغیر و هم علیه سرپرست صغیر که در انجام وظیفه سرپرستی و نظارت

مسبب ایراد خسارت باشند (کاتوزیان(الف)، ۱۳۶۹: ۵۴)، بطوریکه سبب و عرفاً اقوی از مباشر تلقی شود، یا در مورد صغیر ممیز که طبق ماده ۷ ق.م.م یک اماره قانونی بر اقوی بودن تقصیر والدین در مواظبت و نگهداری صغیر نسبت به تقصیر خود فرزند وجود دارد، در این صورت مسئولیت منحصرأ مطابق ماده ۳۳۲ ق.م.م به عهده مسبب یعنی سرپرست مقصر خواهد بود در نتیجه پس از جبران خسارت از سوی سرپرست صغیر امکان رجوع وی به صغیر، اعم از صغیر ممیز و غیرممیز، وجود ندارد و نیز در فرض عسرت و تنگدستی سرپرست مقصر که به حکم انصاف جبران خسارت از ناحیه خود صغیر صورت می‌گیرد، ایشان به قائم مقامی از سرپرست جبران خسارت می‌نماید و پس از ملی شدن سرپرست امکان رجوع صغیر به او وجود دارد. در هر حال جبران زیان طبق ماده ۷ ق.م.م نباید موجب عسرت و تنگدستی جبران کننده باشد و چون این قسمت مبتنی بر قواعد انصاف است دادگاه در صدور حکم به جبران خسارت باید تمامی شرایط طرف‌های دعوی را در نظر بگیرد (همان، ۱۶۴).

نتیجه‌گیری

مسئولیت صغیر یا مجنون یکی از مصادیق مسئولیت ناشی از فعل غیر است که استثناً بر قاعده شخصی بودن مسئولیت می‌باشد. مسئولیت سرپرست مطابق قواعد عمومی مسئولیت مدنی مبتنی بر تقصیر است یعنی سرپرست وقتی مسئول جبران زیان است که در نگهداری یا مواظبت از صغیر یا مجنون کوتاهی کرده باشد. علاوه بر آن، فعل زاینبار مجنون یا صغیر هم فعل نامتعرف باشد.

مجنون به همراه سرپرستان آنان را در حقوق فرانسه بطور منجز است و در هر صورت زیان دیده می‌تواند برای جبران کل خسارت به خود صغیر یا مجنون یا به سرپرستان آنان رجوع نماید (قاسم‌زاده و خسروی‌فارسانی، ۱۳۸۵: ۱۶۳). پرسشی که در اینجا مطرح می‌شود این است که آیا جبران زیان در فرض عسرت والدین و دیگر سرپرستان مقصر، از سوی محجور اصالتاً است یا به قائم مقامی از سرپرست. و آیا برعکس آن نیز صادق است؟ یعنی آیا در فرض جبران خسارت از سوی سرپرست مقصر امکان مراجعه او به صغیر که در حقوق ما در هر حال از لحاظ نوعی مقصر و مسئول شناخته می‌شود وجود دارد یا خیر؟ در پاسخ باید گفت؛ اگر مسئولیت سرپرستان در ماده ۷ ق.م.م یک مسئولیت ناشی از فعل غیر بدین معنا بود که صرفاً احراز تقصیر نوعی محجور برای مسئول شناختن سرپرستان وی کافی باشد جبران خسارت از سوی صغیر ولو صغیر غیرممیز که مرتکب تقصیر نوعی شده است، مسئولیتی اصلی است که در صورت عدم استطاعت مالی سرپرست محقق می‌شود و دیگر رجوع صغیر به سرپرست پس از ملی شدن وی وجود ندارد، و بالعکس در صورت جبران زیان از سوی سرپرست، امکان رجوع وی به صغیر، اعم از صغیر ممیز و صغیر غیرممیز وجود دارد. حال آنکه مسئولیت تضامنی محجور به همراه سرپرست مسئولیتی معلق یا مشروط است که خلاف اصل می‌باشد، زیرا در نظام حقوق اسلامی و قانون مدنی اصولاً مسئولیت جبران زبانی که یک نفر به دیگری وارد کرده است فقط به عهده خود اوست، هرچند وارد کننده زیان محجور باشد؛ اما اگر وارد کننده زیان صغیر غیرممیز و مجنون باشد و شخص دیگری مثل والدین او

ولی اگر سرپرست مقصر نباشد به موجب ماده ۱۲۱۶ ق.م.صغیر از مات خودش باید جبران خسارت کند. پدر و مادر عرفی مسئول خسارت ناشی از فعل فرزند نامشروع (ولد زنا) می‌باشند و از لحاظ مواظبت و نگهداری، تفاوتی بین فرزند مشروع و نامشروع وجود ندارد. جبران خسارت از اموال صغیر یا مجنون در صورت عدم استطاعت سرپرست آنان خلاف قواعد عمومی مسئولیت مدنی است و سرپرست در صورت ملائت باید خساراتی را که از اموال صغیر یا مجنون جبران شده به آنان بپردازد. طبق ماده ۱۱۶۸ قانون مدنی والدین مشترکا مسئول نگهداری کودک هستند. می‌توان ایشان را مشترکا مسئول جبران خسارت دانست در این صورت زیان دیده برای جبران خسارت خود می‌تواند به میزان دخالت و تقصیر هر یک از والدین به ایشان مراجعه کند هر چند قبول مسئولیت تضامنی خسارت زیان دیده را بهتر جبران می‌کند ولی به علت فقدان تصریح قانونی حکم به تضامن دشوار به نظر می‌رسد.

چنانکه مذکور افتاد، ماده ۷ قانون مسئولیت مدنی ۱۳۳۹ مسئولیت سرپرست و محافظ صغیر را بر تقصیر آنان مبتنی ساخته و استادان حقوق مدنی نیز بر آن هستند که خواهان باید تقصیر سرپرست را در نگهداری و مواظبت تسهیل به اثبات برساند، برای اینکه ماده ۷ قانون مسئولیت مدنی ۱۳۳۹ تکرار ماده یک این قانون نباشد و همچنین برای تسهیل جبران خسارت زیان دیدگان از اعمال صغیر و مجنون را مفروض می‌انگارد و چون بعید به نظر می‌رسد رویه قضایی چنین قهوری به خرج دهد بر مقنن است که ماده ۷ قانون مسئولیت مدنی ۱۳۳۹ را اصلاح کند و

مسئولیت سرپرست را مفروض به شمار آورد. و به نظر می‌رسد اگر جبران خسارت به صورت تضامنی صورت گیرد جبران خسارت زیان دیده راحت‌تر انجام می‌شود ولی طبق ماده ۱۱۶۸ قانون مدنی والدین مشترکا مسئول جبران خسارت هستند و به دلیل فقدان نص قانونی حکم به تضامن مشکل به نظر می‌رسد که بر مقنن است که ماده قانونی در باب تضامن والدین و سرپرستان تصویب نماید.

و ماده ۱۲۱۶ ق.م. که اشعار می‌دارد هرگاه صغیر یا مجنون یا غیررشید باعث ضرر غیر شود ضامن است. جبران خسارت را به عهده صغیر قرار می‌دهد چنانچه این ماده توسط مقنن اصلاح شود بگونه‌ای که مبتنی بر فرض تقصیر محجورین باشد با ایراد هر خسارتی از سوی صغیر یا مجنون زیان دیده می‌تواند بدون نیاز به اثبات تقصیر سرپرست علیه وی اقامه دعوی کند و مبنای این اماره تقصیر آن است که سرپرست در نگهداری و مراقبت از محجور دچار تقصیر شده است.

فهرست منابع

فارسی:

- ۱- امامی، سیدحسن (۱۳۶۶)، حقوق مدنی، ج ۱، چ ۶، تهران: انتشارات کتابفروشی اسلامیة.
- ۲- ثامن، محمدعلی (۱۳۸۸)، «مسئولیت مدنی صغیر و مجنون در حقوق موضوعه و اسلام»، پایان‌نامه دکتری تخصصی دانشکده حقوق دانشگاه تهران.
- ۳- صفایی، سیدحسین (۱۳۹۲)، حقوق مدنی و حقوق تطبیقی، چ ۳، تهران: بنیاد حقوق میزان.
- ۴- صفایی، سیدحسین و رحیمی، حبیباله (۱۳۹۱)، مسئولیت مدنی (الزامات خارج از قرارداد)، چ ۴، تهران: انتشارات سمت.

- ۵- قاسم‌زاده، سیدمرتضی و خسروی‌فارسانی، علی (۱۳۸۵)، «مسئولیت مدنی (اخذ بالسوم) در فقه و قانون مدنی»، مجله دیدگاه‌های حقوق قضایی، ش ۴۰.
- ۶- کاتوزیان(الف)، ناصر (۱۳۶۹)، حقوق مدنی (ضمان قهری-مسئولیت مدنی)، تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
- ۷- کاتوزیان(ب)، ناصر (۱۳۷۰)، «دیه و قلمرو آن»، مجله کانون وکلای دادگستری.
- ۸- کاتوزیان(ج)، ناصر (۱۳۷۱)، حقوق مدنی، حقوق خانواده، ج ۲، تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
- ۹- کاتوزیان(د)، ناصر (۱۳۷۱)، دوره مقدماتی حقوق مدنی (وقایع حقوقی)، تهران: نشریلدا.
- ۱۰- کاتوزیان(ه)، ناصر (۱۳۸۱)، مسئولیت ناشی از عیب تولید، تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
- ۱۱- کاتوزیان(و)، ناصر (۱۳۸۲)، «راه‌حل‌های قانونی، همیشه مشکل‌گشا نیست»، نشریه کانون وکلای دادگستری مرکز، ش ۲۵.
- ۱۲- کاتوزیان(ز)، ناصر (۱۳۸۷)، درس‌هایی از عقود معین، ج ۲، تهران: انتشارات گنج‌دانش.
- ۱۳- کاتوزیان(ح)، ناصر (۱۳۸۸)، «تحول مفهوم تقصیر در حقوق مسئولیت مدنی»، فصلنامه حقوق، دوره ۳۹، ش ۱.
- ۱۴- کاتوزیان(ط)، ناصر (۱۳۸۸)، الزامات خارج از قرارداد ضمان قهری، ج ۲، تهران، انتشارات دانشگاه تهران.
- ۱۵- معین، محمد (۱۳۶۳)، فرهنگ فارسی، ج ۳، تهران: انتشارات امیرکبیر.
- ۱۶- هاشمی، احمدعلی (۱۳۸۹)، دامنه مسئولیت مدنی، ج ۱، تهران: انتشارات دانشگاه امام صادق (ع).

عربی:

- ۱- حسینی‌عاملی، سیدجواد (۱۴۱۹)، مفتاح الکراره فی شرح قواعد العلامه، ج ۱۶، چ ۱، قم: دفتر انتشارات اسلامی.
- ۲- عبدالفتاح، مراغی (۱۴۱۷)، العناوین فقهیه، چ ۱، قم: دفتر انتشارات اسلامی.
- ۳- علامه حلی (بی‌تا)، تذکره الفقهاء، ج ۱۴، چ ۱، قم: نشر موسسه آل‌البیت.